

Розділ VII

ІСТОРИЧНЕ ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2'373.21

В.О. ЯЦІЙ

Про назву поселення Прикарпаття *Галич*

У статті здійснено історико-етимологічний аналіз ойконіма *Галич* – одного з найдавніших поселень Прикарпаття. На матеріалі документально засвідчених історичних фіксацій назви міста простежено фонетичні модифікації досліджуваного оніма в хронології.

Ключові слова: антропонім, особова назва, апелятив, дериват, топонім, ойконім, історична топонімія.

Нині в українській ономастиці існує велика кількість різноманітних складних питань стосовно походження того чи іншого топоніма України. Щодо пропонуваного історико-етимологічного аналізу назви населеного пункту *Галич* (районний центр Івано-Франківської області), то, на превеликий жаль, цей ойконім належить якраз до таких українських онімів, які потребують скрупульозного лінгвістичного аналізу для з'ясування історії виникнення, функціонування й подальшого утвердження за топооб'єктом.

Проблематика, пов'язана з походженням топоніма *Галич*, стала епіцентром мовознавчих досліджень досить давно [1]. Нижче здійснено історико-етимологічну розвідку назви населеного пункту Івано-Франківщини *Галич*.

За результатами ґрунтовних досліджень археологів, населений пункт *Галич* – давнє поселення, на околицях якого люди жили ще 4–5 тис. років тому [2]. Недалеко від районного центру виявлено 248 пам'яток історії та культури, здебільшого періоду Галицького та Галицько-Волинського князівств [3].

Одна з перших історичних фіксацій досліджуваної назви поселення фігурує на сторінках давніх історичних документів уже з 1096 р. [4]; потім у 1113 р. [5]. Під 1144 р. в Ппатівському літопису *Галич* згадано як уже добре укріплене місто [6]. Воно ж згодом: «...а другому князь Юрью даст *Гальчь*», а також засвідчене як «...а другому сину князю Юрью дасть *Галич*» у 1389 р.; «посла Фотия

митрополита в *Галеч*», 1425 р. [7]; Васко *Галицкій*, 1599–1625 роки, «на Покутню за *Галичомъ*», XVII ст.; «w Kiiowie u *Haliczu*», 1634 р. [8]; «градовъ Кіева и *Галича*», 1685 р. [9]; «Іосифъ Шумлянскій, епископъ Львовскій, *Галицкій*», *Halicciensis*, 1704 р.; *H(alicensis)*, 1708 р. [10]; *Галич (Halicz)*, 1785–1788 роки, 1819–1820 роки [11]; «привѣѣм <...> від *Галича* робітницею», 1837 р. [12]; «*Halicz* – miasto w pow. stanisławowskim, nad Dniestrem», «około *Halicza*», «o *Haliczu*», «ogłosił się królem *halickim*», «regnum *Galitiae*», «Jan Rzeszowski arcyb. *halicki*» тощо, 1882 р.; *Halicz*, 1900 р. [13] та *Галич*, 1987 р. [14].

Йосип Кащинин й інші українські дослідники припускають існування *Галича* ще в VI–VII ст. н.е. [більше див.: 15], або ж наприкінці VII – на початку VIII ст. [16], а укладачі «Історії міст і сіл Української РСР: Івано-Франківська область» переконують, що на території *Галича* людина оселилася ще в добу міді-бронзи [17]. Водночас уважають, що назва поселення *Гáлич* з'явилася не пізніше VIII–X ст., тобто в другій половині I тисячоліття н.е. [18].

У наш час існують різні варіанти мотивації й походження ойконіма *Гáлич*, у т.ч. й народні легенди та перекази [19]. Як зауважує прикарпатський дослідник Мирослав Михайлович Габорац, нині існує більше півтора десятка різних версій і гіпотез щодо мотивації топоніма *Гáлич*. Уперше в історії відповідь на це запитання намагався дати невідомий автор Галицько-Волинського літопису, який, описуючи події 1206 р., намагався розповісти «о начатъи *Галича* откуду ся почалъ». Деякі дослідники (І.І. Срезневський, О. Брюкнер, М. Фасмер й інші) пов'язували його виникнення з назвою чорної птиці – *галки*. Аналогічні пояснення містяться й у довідковій праці «Історія міст і сіл Української РСР: Івано-Франківська область»: «назва міста – слов'янська, можливо, походить від слова *галичъ*. На гербі Галицького князівства було зображено чорну галку» [20]. Інші розглядають назву *Галич* як похідне від слов'янських слів *гала* «гора», «високогірне пасовище», або *голь* «голе місце», «галявина» (С. Роспонд, Ф. Браун, О.С. Стрижак), від лит. *galas* «кінець», «вершина», гот. *hallus* «скелі» (В. Никонов), від етронімів (назв племен) гот. *галли* (В. Мавродін), *галати* (Ф. Браун, О.С. Стрижак), *галічі* (В. Паробецький) [21]. Також деякі вчені констатують, що «засновником міста був якийсь слов'янин *Галичъ*»; інші ж припускають, що назва походить від: 1) ст.-сл. *галь* «чорний» або ж від чорної *галки*, зображення якої було на гербі Галицького князівства; 2) д.-руськ. антропоніма *Галица* (< апелятива *галица* «галка»), оформленого посесивним формантом *-*ѣ*»; 3) апелятива *галицю*; 4) слов'ян. *голь* «голий», «оголений»; 5) географічного апелятива *галява* «прогалина в лісі»; кельт. *hal* «сінь» тощо [22]. В одному можна бути певним – в основу назви *Галич* покладено особове ім'я [23]. М.М. Габорац наголошує, що В. Моршкін вважав, що *гал*-в особових іменах виражає значення «бажання володіти чимось». С. Роспонд же надавав йому значення «брудний», «нечистий», а М. Петровський пов'язує його виникнення з грецькою мовою, де воно означає «молоко» [24].

Один із членів «Руської трійці» Іван Вагилевич розглядав ойконім *Галич* у зв'язку з давнім курганом «*Галичина могила*» [25]. Важко погодитися з істориками В.В. Грабовецьким і П.І. Арсеничем, які (відштовхуючись від природних багатств краю) розглядають досліджувану назву як дериват із гр. *гальс* «сіль» [26]. Аналогічну до попередньої дають мотивацію Й. Кащишин й інші дослідники. Так, вони вважають, що «країна соляних джерел» одержала свою назву *Галиція* ще до приходу на Прикарпаття слов'ян і готів. Назву *Galius* – *Galis Gastrum* (соляне місто) римляни давали містам, де були склади солі [27]. Дослідниця В.В. Котович розглядає цей топонім як **-jь*-похідне від особової назви *Галик* [28]. Найімовірніше, що назва населеного пункту похідна від антропоніма прізвиського походження *Галица* (~ укр. *галиця* «гава» < псл. **galica* [29; також див: 30]) + посесивний суфікс **-jь* (первісно, вочевидь, назва поселення *Галич* уживалася з одним із об'єктів – дім, хутір, присілок тощо)*. Для порівняння, наприклад, особові назви: ст.-укр. *Галица*, 1495 р. [33]; сучасні укр. *Галиця* [34–35]; *Галица* [36]; (суфікально ускладнене) *Галицик* – українське прізвище в США [37]; закарп. *Галица* [38]; білорус. *Галица* [39] тощо. Зауважимо, що однойменний оронім *Галич*, що в Косівському районі на Івано-Франківщині, М.М. Габорака теж намагається пов'язати з особовою назвою *Галиця*, хоча й не запечує сучасних інших версій, які дослідник наводить у науковій статті [40].

Стосовно споріднених слов'янських топонімів – для порівняння: «*Halicz* (z Holendrami) – wieś (село), pow. podhajecki a właściwie przedmieście miasta Podhajeck», «*Halicz* – *szczyt* (щит як географічний термін) w Beskidzie lesistym», 1882 р. [41]; сучасні укр. *Галич* – ойконім у Тернопільській обл. [42], мікротопонім *Галич* – урочище на Гуцульщині [43], *Галич* – поселення в колишній Костромській губ. [44] тощо.

Отже, дослідження прикарпатської назви населеного пункту *Галич* як одного з найдавніших ойконімів України – важливий матеріал для зведеного загального історико-етимологічного словника ойконімів України.

Джерела та література

1. *Грабовецький В.В., Арсеніч П.І.* Галич. – Львів: Каменяр, 1964. – С. 9–10; Історія міст і сіл Української РСР: Івано-Франківська область. – К.: Інститут історії Академії наук УРСР, 1971. – С. 134–146; *Худяк М.Л.* Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів: Утворення від слов'янських автохтонних відкомпонітованих скорочених особових власних імен. – К.: Наукова думка, 1995. – С. 250–252; *Габорака М.* Галич. Звідки ж така назва? // Обрії. – 1996. – № 1. – С. 52–54; *Котович В.В.* Походження назв населених пунктів Опілля: Монографія. – Дрогобич: Відродження, 2000. – С. 66–67; *Ковалев Г.Ф.* Етнос и имя: Монографія. – Воронеж: Воронежский государственный университет, 2003. – С. 46 та інші.
2. *Грабовецький В.В., Арсеніч П.І.* Вказана праця. – С. 6.
3. *Гаєрлік Б., Томин Ю.* Історико-культурна спадщина давнього Галича в історіографії XIX- першої половини XX ст. // Краснавець Прикарпаття: Регіональний науково-методичний альманах / Гол. ред. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ: Видавничо-інформаційний центр Івано-Франківського обласного державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, 2003. – № 1. – січень-червень. – С. 7.
4. *Габорака М.* Вказана праця. – С. 53.

5. *Грабовецький В.В., Арсенич П.І.* Вказана праця. – С. 9; *Гаврилів Б., Томин Ю.* Вказана праця. – С. 7; *Гук В.Ю.* Святіна кризь століття. Історія церкви св. Параскеви у с. Церківна. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2009. – С. 17.
6. *Грабовецький В.В., Арсенич П.І.* Вказана праця. – С. 9; *Худащ М.Л.* Вказана праця. – С. 250 – 252.
7. Полное собрание русских летописей: Устюжские и вологодские летописи XVI–XVIII вв. / Отв. ред. Б.А. Рыбаков. – Л.: Наука, 1982. – Т. XXXVII. – С. 40, 79.
8. Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов. – К.: Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1887. – Ч. I. – Т. 7. – С. 121; К.: Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1904. – Ч. I. – Т. 11. – С. 8.
9. Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов. – К., Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1872. – Ч. I. – Т. 5. – С. 102.
10. Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов. – К., Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1904. – Ч. I. – Т. 12. – С. 607, 617.
11. Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів / Відп. ред. П. Захарчишина; Склали: П. Пироженко, В. Сіверська. – К.: Наукова думка, 1965. – С. 73.
12. Русалка Дністровая (фотокопія з видання 1837 р.) / Вступ. ст. О.І. Білецького. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1950. – С. 21.
13. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Pod. red. F. Sulimierskiego. – Warszawa: Nowy Świat, 1882. – Т. III. – С. 15–19; Warszawa: Nowy Świat, 1902. – Т. XV. – С. 550.
14. Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 р. / Відп. ред. В.І. Киренко, В.І. Стадник. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1987. – С. 122.
15. *Кацішин Й., Кацішин О., Зайшлий М.* Слово про рідний Войнилів. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – С. 10.
16. *Габорах М.* Вказана праця. – С. 54.
17. Історія міст і сіл Української РСР: Івано-Франківська область / Ред. кол.: О.О. Чернов (Голова), Т.В. Бернацек, І.К. Васюта та ін. – К.: Гол. ред. Української радянської енциклопедії, 1971. – С. 134.
18. *Габорах М.* Вказана праця. – С. 54.
19. Історія міст і сіл Української РСР: Івано-Франківська область... – С. 134–146; *Габорах М.* Вказана праця. – С. 52–54; *Грабовецький В.В., Арсенич П.І.* Вказана праця. – С. 9–10; *Ковалев Г.Ф.* Вказана праця. – С. 46; *Котович В.В.* Вказана праця. – С. 66–67; *Худащ М.Л.* Вказана праця. – С. 250–252.
20. Історія міст і сіл Української РСР: Івано-Франківська область... – С. 134.
21. *Габорах М.* Вказана праця. – С. 52; *Карпенко Ю.О.* Етнічна історія Українських Карпат за даними гідронімії та оронімії // Студії з ономастики та етимології. 2005 / Відп. ред. В.П. Шульгач. – К.: Видавничий дім «Академперіодика» НАН України, 2005. – С. 71.
22. *Худащ М.Л.* Вказана праця. – С. 250 – 252.
23. *Габорах М.* Вказана праця. – С. 53.
24. Там само. – С. 53.
25. *Гаврилів Б., Томин Ю.* Вказана праця. – С. 7.
26. *Грабовецький В.В., Арсенич П.І.* Вказана праця. – С. 9–10.
27. *Кацішин Й., Кацішин О., Зайшлий М.* Вказана праця. – С. 14–15.
28. *Котович В.В.* Вказана праця. – С. 66–67.
29. *Ліади О.І.* [Рец. на:] Котович В. Походження назв населених пунктів Опілля. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 156 с. // Студії з ономастики та етимології. 2002 / Відп. ред. О.П. Карпенко. – К.: Київ, 2002. – С. 238.
30. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О.Н. Трубачева. – М.: Наука, 1979. – Вып. 6. – С. 92.
31. *Чучка П.* Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. – Львів: Світ, 2005. – С. 157.
32. *Rymit K.* Nazwiska polaków: Słownik historyczno-etymologiczny. – Kraków: Wyd-wo Instytutu Języka Polskiego PAN, 1999. – Т. I. – С. 262.

33. Этимологический словарь славянских языков... – С. 92.
34. *Iliadi O.I.* Вказана праця. – С. 238.
35. *Holutiak-Hallick S.P. Jr.* Dictionary of Ukrainian Surnames in the United States. – Georgia: Slavic Onomastic Research Group, 1994. – S. 101.
36. Книга пам'яті України: Запорізька область / Гол. ред. В.П. Сльота. – Запоріжжя: Дике Поле, 2003. – Т. 15. – С. 107.
37. *Holutiak-Hallick S.P. Jr.* Вказана праця. – С. 101.
38. *Чучка П.* Зазнач. праця. – С. 170.
39. *Бірыла М.В.* Беларуская антрапанімія. 2: Прозвішчы, утвораныя ад апеліятыўнай лексікі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1969. – С. 98.
40. *Габорах М.* Назви гір Івано-Франківщини: Словник-довідник. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. – С. 66.
41. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego... – Т. III. – S. 19.
42. Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій... – С. 378.
43. *Грабовацький В.* Гуцульщина в історії України: Виступ на Конгресі гуцулів. – Коломия: Світ, 1993. – С. 9.
44. Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. – Wiesbaden: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 1965. – Bd II. – S. 305.

Яций В.А. О наименовании поселения Прикарпатья Галич

В статье проведено историко-этимологический анализ ойконима *Галич* – одного из древнейших поселений Прикарпатья. На материале документально засвидетельствованных исторических фактов названия города прослежено фонетические модификации исследуемого онома в хронологии.

Ключевые слова: антропоним, личное имя, апеллятив, дериват, топоним, ойконим, историческая топонимия.

Yatsiy V.A. On the subcarpathion settlement name Halych

In the article the historical-etymological analysis of oiconym Halych as the one of the most ancient settlements of Subcarpathion region is done. On the material of historically authenticated historical fixations of the settlement name there phonetical modifications of mentioned oiconym are traced.

Key words: anthroponym, personal name, appellative, derivate, toponym, oiconym, historic toponymy.

УДК 351.853:371.233(477.75)

Є. В. МОЛОЧКО

Питання охорони історико-культурної спадщини Криму в роботах краєзнавців-популяраторів

У другій половині XIX ст. удосконалювалися форми екскурсійно-пізнавальної роботи та методи краєзнавчих досліджень кримознавців. Роботи краєзнавців-популяраторів виконували свою функцію у справі освіти й ознайомлення приїжджаючих з історико-культурною спадщиною краю. У них містилися відомості про збереження пам'яток історії та культури, охоронних заходах і реставраційних роботах.

Ключові слова: Є.Л. Марков, В.Х. Кондаракі, Крим, пам'ятки, охорона історико-культурної спадщини.